

Kommentár Ortutay Gyula naplójának egy rám vonatkozó bejegyzéséhez*

(...)

Személyem és jellemem e sommás megítélése nem sért, nem is bosszant. Marót Károlyhoz való viszonyom azonban olyan fontos volt és maradt számomra, hogy feltétlenül reagálnom kell a „káderanyagra”.

Marót Károly kiemelkedő jelentőségű tudós volt. Az antik epika és vallás kérdéseivel foglalkozó munkái már az 1930-as években felkeltették külföldön a szakkörök figyelmét, de Magyarországon még sokáig alig vették észre, holott radikálisan újszerű látásmódja nem csak az ókortudományra, hanem a szomszédos szakokra is ébresztően hatott volna. Népszerűtlenségének okai jórészt banálisak voltak: a csendes, csak munkájának élő filosz-professzor idegenkedése a hangos szereplés minden formájától, és írásainak igényes, elmélyülést követelő stílusa. Büszke vagyok rá, hogy már egyetemista koromban „felfedeztem” néhány írását, amelyek a kultúrjelenségek összehasonlító vizsgálatát és mélyebb elemzését példázták. Előbb a *Homerus comparatus*-sorozat, később főleg a rítuszvizsgálatok (pl. az eskü mint cselekvés) megszilárdították első próbálkozásaimat, az etnográfától az etnológiáig jutni. Rám gyakorolt hatásának világos dokumentumai vannak: disszertációm (1948: a mongol obo-rítus párhuzamairól) és első nagyobb dolgozatom az Acta Ethnographicában (1953: a kelet-afrikai *nungu*-komplexusról) Marót nézeteinek és fogalmainak szimpla, meghatóan naiv alkalmazásai. Marót maga jóindulatú türelemmel viselte el szertelenségemet; az én kezdeményezéseimre és szerkesztéseimben megjelent születésnap Festschriftnek (1955) a maga csendes módján örült. (Az 1950-es évek végén én őt már nem csak mesteremnek, hanem idős barátomnak is tekinthettem: tegezett és Lacinak szólított, és tegeztem és Károly bácsinak szólítottam őt.) A kéretlen tisztelő később sem lett hűtlen: a pásztor-kultúráról írt könyvem (1968: habilitációs munka a müncheni egyetemen) az előszó utolsó mondatában két mesteremnek: a német Hermann Baumann-nak és a magyar Marót Károlynak ajánlottam. Összefoglalóan kijelentem: Marót Károly személyének vagy tudományos életművének „szemérmetlen, fűrő” jellemzése nekem abszolút idegen.

* Ortutay Gyula naplóköteteiről lásd Liszka József recenzióját a Könyvek rovatban (a szerk. megj.)

Az igazság és a „káder”-feljegyzés közötti ellentmondás még megnagyobbodik az időrend fényében. Én 1956 decemberében hagytam el Magyarországot; 1957. február 24-én – ez a naplófeljegyzés dátuma – már a frankfurti Frobenius-intézetben dolgoztam. A kérdéses káder-papír csak ezekben a napokban kerülhetett Marót kezébe (különben már korábban említette volna Ortutaynak), de régebben, talán évekkel korábban íródott. Ha 1957 februárjában kiderült volna, hogy Marót-csodálatom képmutatás volt, akkor elvárható lett volna, hogy feladják a barátság illúzióját, vagy legalább magyarázatot követelnek tőlem. De semmi sem történt. Én, mit sem sejtve, leveleket írtam mind Marótnak, mind Ortutaynak, és mindegyiküktől kaptam is leveleket. Marótnak minden írásomból dedikált különlenyomatot küldtem, ezt ő saját, szintén „barátsággal” dedikált dolgozatainak megküldésével viszonzta. Ortutay meg is látogatott Münchenben (valamikor az 1970-es években), két napon át vezettem őt a város látnivalóihoz.¹ A baráti kapcsolatok vele is, Maróttal is élethossziglan tartottak. A napló tanúsága szerint azonban ez a szíves viszony 1957 februárjában legalábbis súlyos krízisen esett át. Miért nem közölték ezt velem?

A tény persze tény marad: létezett egy írás, nyilván az én aláírással, amely Marót Károlynak kárt okozhatott volna. Hogy milyen konkrét kifogásokból vagy vádakkból állt a „fúrás”, azt Ortutay nem jegyezte fel. Az incidens tárgyilagos értelmezése lehetetlen, hiszen a három szereplő közül kettő már meghalt. Magyarázatom ezért csak hipotetikus, mert kizárólag az én Marótról és Ortutayról alkotott képeken alapul.

Marót Károly visszavonult, munkájának és könyveinek élő tudós volt, de nem lett volna ember, ha teljesen mindegy lett volna neki, mit gondolnak és mondanak róla mások. Egyfajta diszkrét hiúság nyilvánult meg pl. abban, hogy a születésnapjára Marót-Festschrift több példányát magával vitte egy nemzetközi kongresszusra (Rómába?), és személyesen nyújtotta át a kötetet néhány különösen becsült kollégának; díszdoktorrá avatásáról – ironikus kommentárral ugyan – megküldte nekem a hivatalos beszámolót. Cseppnyi megnyilvánulásai egy cseppnyi hiúságnak! Ennek egy változata volt Marót sértődékenysége. Kritikai megjegyzésekben, elhatároló véleményekben hajlamos volt személyes ellenségeskedést látni. Ami az én szerepemet illeti, nagyrabecsülésemben és személyes ragaszkodásomban nem kételkedett, holott a szellemi kultúra elemzésének egy alapvető kérdésében nem követtem őt vakon. Amilyen mértékben etnológussá értem, annál világosabb lett számomra, hogy Marót egyik nagy felismerése: a rituális cselekmény alapja (Marót: lényege) nem teszi feleslegessé a történeti rekonstrukció kísérletét. Emlékezetem szerint legalább kétszer előfordult, hogy beszélgetésünk során egy konkrét kérdésből – mint például a *refrigerium*-fogalom értelmezéséből – kiindulva a történetiség vagy látszólagos történetiség dilemmájához jutottunk. A diskurzusból persze Marótnak jutott a könnyebb szerep: hatalmas, nem csak az antikvitásra vonatkozó ismeretanyagával kétségessé tudta tenni nem egy történeti magyarázat érvényét. Mimózaszerű érzékenységét ezek a vitaközpontok azonban nem provokálhatták, az a gyanúm, hogy oppozíciómat nem is vette egészen komolyan. Elképzelhető viszont, hogy valamilyen alkalmából kurtán és félreérthetően írtam valamit „történetietlenségéről”.

1. Ortutay a *Napló* 3. kötetében valóban megemlékezik erről (Vajda ezt írása megszövegezésekor még nem olvashatta): „1970. 5. 23. (...) Mindenről írni kellene, maga a német út akár egy külön tanulmányt is érdemelne: Simon Feri és főként Vajda Laci történetei, emberi alakulása. Jó találkozás volt mind a kettő...” (III: 149). Liszka J. megj.

Ez a papír kerülhetett kezébe, és erről szólt Ortutaynak, de nem gyanúsított azzal, hogy ártani akartam neki. Tovább levelezett velem, és minden jel szerint barátjának tartott, mert nem látott okot neheztelésre.

És Ortutay? Az inkriminált szöveget nem olvasta, de Marót „panaszkodása” nyilván megerősítette régi, itt néhány szóban összefoglalt véleményét jellemem gyarlóságáról. Az ilyen expressz-diagnózisok a napló jellegzetes vonásai közé tartoznak. A két-három szóval tipizált személyek között van olyan (nevek nem tartoznak ide), akiről Ortutaynak a napló szerint lesújtó véleménye volt, de akit a gyakorlati életben minden jel szerint őszintén (!) barátjának tekintett. Bennem aljas intrikust látott, de ő is (mint Marót, csak egészen más jelleggel) töretlenül, a spontán baráti hangnem megőrzésével, fenntartotta kapcsolatunkat. Képmutatás? Nem hiszem; ebből a kapcsolatból Ortutaynak semminemű haszna sem volt. A napló jövőendő kommentátorainak egyik feladata lesz, Ortutay speciális barátság-fogalmának tisztázása.

München, 2010. április 27.